

**ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В СИСТЕМІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Про складний і навіть драматичний характер розвитку соціології в колишньому СРСР, в тому числі і в Україні, написано чимало. Ще до створення СРСР у квітні 1922 р. спеціальним рішенням ЦК ВКП(б) соціологію було заборонено для викладання як "шкідливе псевдонаукове породження буржуазного суспільства". Замість неї студентами вивчались три дисципліни: історія пролетарської революції, історичний матеріалізм та економічне вчення К.Маркса. Відомо, що ці дисципліни не витримали випробування часом. Але й соціологія не посіла свого місця у системі гуманітарних дисциплін. І це не випадково. Попит на соціологічні знання породжує тільки демократичне суспільство. Рівень розвитку соціології завжди був індикатором рівня прогресивності політичного режиму суспільства, демократичності суспільних відносин, гласності. Українська державність, яка сьогодні тільки формується і має тільки елементи демократії, а до того ще й обтяжена спадщиною тоталітарної системи правління, поки ще не може визначити свого ставлення до даної галузі знань.

Це положення можна повністю віднести і до рівня та характеру відносин між правоохоронними інститутами України та соціологічною наукою. З одного боку, вимушене визнання соціології як науки і навчальної дисципліни, що виявилось в наданні 32 навчальних годин на вивчення цього курсу в навчальних закладах системи МВС, а з іншого, - завзяте небажання скористатися величезним потенціалом соціології у розробці фундаментальних і прикладних проблем формування і розвитку силових інститутів українського суспільства. Деякою мірою це пов'язано з пануючим у суспільстві уявленням про соціологію як науку про опитування, вивчення суспільної думки. Таке уявлення далеке від істини.

Ті, хто вивчають історію права, знають, що формування правових знань було цілком пов'язане зі становленням соціологічних уявлень про суспільство і його інститути. Досить послатися на практику розробки законів Солона, систему оподаткування Сервія Туллія в залежності від майнового статусу, механізм взаємовідносин держави і громадянина, розроблений Макіавеллі тощо. Зрештою, соціологія як наука найбільш

повно виявила свої можливості тоді, коли об'єктом дослідження було взято правопорушення як соціальне явище. Е.Дюркгейм, один із фундаторів соціології, вперше проаналізував самогубство не як індивідуальний акт, а як соціальний процес, тим самим довівши, що сутність суїциду, причини його виникнення може найбільш повно розкрити не психологія (психоаналіз) і право, а соціологія. Саме з початку ХХ століття соціологія виконує роль фундаментальної бази для підготовки спеціалістів для правоохоронної діяльності.

Зростаюче значення соціології у підготовці фахівців в Україні диктується непевністю соціального середовища, в якому працюють правоохоронні органи. Представники якої науки можуть сьогодні відповісти, що таке соціальна структура суспільства? Відповісти на це запитання сьогодні деякою мірою можуть тільки соціологи. Наприклад, завдяки моніторинговим дослідженням, які проводяться Національним інститутом стратегічних досліджень, було з'ясовано, що на початку 90-х р. із усього зайнятого у виробництві населення 92% вказали, що у них головним джерелом доходу є зарплата. За даними опитування 4400 респондентів у 5 регіонах України, проведеного в січні 1995 р., зарплата є головним джерелом доходу вже тільки у 52% працездатного населення. Результати опитування говорять про те, що поступово формується структура ринкового типу. Фіксується група людей, у яких власне майно є не тільки джерелом проживання, але й матеріальною основою організації виробництва. Масовішою стає група, що поєднує в собі елементи власника і трудівника, яку прийнято називати середньою верствою населення. Формується і класичний загін робітників по найму - синіх і білих комірців. Врешті, не можна не бачити, що в Україні, як і в інших державах СНД, присутні великі за чисельністю маргінальні верстви. Саме вони, здебільшого, є носіями тіньової економіки та криміногенної діяльності.

Визначити кількісно ці верстви, описати їх структуру, механізм адаптації можливо тільки спираючись на методи соціологічного вимірювання. На жаль, роботи по вивченню соціальної структури, що формується, ведуться мляво, вони слабо фінансуються, а тому розвиток багатьох соціальних процесів іде стихійно.

Стихійність особливо небезпечна стосовно підростаючого покоління і молоді. Три хвороби підривають сьогодні соціальне здоров'я підлітка: алкоголізм, наркотики, хуліганство. Для ведення профілактичної ро-

боти з цією категорією населення недостатньо знати статистику, важливіше дати правильний діагноз основних есередків зарази по місту, району, щоб потім ці хвороби лікувати. На сьогодні не тільки правоохоронні органи, але й психологи, соціологи відчують гостру потребу в розробці соціально-криміногенної карти міста і регіону.

Чим глибше економіка входить у русло ринкових відносин, тим тісніше, гостріше, більш боляче молодь стикається з такою проблемою, як незайнятість і безробіття. За даними того ж Національного інституту стратегічних досліджень у 1994 р. в місті Харкові ніде не працювали і ніде не навчались приблизно 27-28 тис. молодих людей у віці від 16 до 29 років. В основному, це випускники шкіл і навчальних закладів, а також звільнені з підприємств, організацій і установ. Певна частина з них була зайнята в сфері тіньового бізнесу, не пов'язаного із криміногенною діяльністю. Так, 73% опитаних молодих людей у віці 16-20 років вказали, що підробітки для них - основне джерело доходу. Частина молодих людей (до 1/3) вказала, що живуть за рахунок батьків і родичів. Решта добуває собі засоби до існування криміногенним шляхом. У 1994 р. на цю категорію населення припадало 39,3% від усіх злочинів. 89,3% здійснених ними злочинів носили економічний характер.

Профілактика злочинів серед неповнолітніх і молодих людей можлива при наявності соціального моніторингу з цієї проблеми. На наш погляд, для вирішення цієї проблеми необхідна координація зусиль Міністерства внутрішніх справ, Міністерства народної освіти, Міністерства у справах молоді і спорту. Від соціологів навчальних закладів системи МВС вимагається чітко розроблена методика вимірювання різних груп непрацюючих підлітків і молоді з яскраво вираженою девіантністю.

Ефективність боротьби правоохоронних органів із злочинністю залежить не тільки від їх забезпеченості новітніми видами техніки, технології та зброї, підвищення рівня матеріального зацікавлення, надання їм певних прав щодо населення, але й від умов їх праці та дозвілля, характеру взаємовідносин із адміністрацією та колегами по роботі, тобто від суми факторів, які прийнято в соціології називати соціальним середовищем життєдіяльності міліціонера.

У жовтні-листопаді 1994 р. групою соціологів Університету внутрішніх справ було проведено пілотажне обстеження двох найбільших районних відділів м.Харкова. На цій підставі, звичайно, не слід ро-

бити якісь узагальнюючі висновки, але можна відзначити певні фактори, які безпосередньо або опосередковано впливають на ефективність роботи відділів, на самопочуття співробітників.

Всього були опитані за методом випадкової вибірки 31% від особового складу районних відділів. Були представлені всі основні соціально-професійні групи. 14% опитаних висловились, що вони сумніваються у правильності вибору професії міліціонера, ще стільки ж утримались від відповіді на це запитання, 6,5% висловили бажання взагалі залишити ОВС. Нами було обрано три групи факторів, безпосередньо впливаючих на прийняття рішення респондентом: професійні, організаційні та соціальні.

Абсолютна кількість респондентів відповіла, що вони не розчарувалися у виборі професії, тільки 6,5% відмітили, що вони хотіли б змінити свій фах. Любов до обраної професії є одним із найбільш важливих спонукальних мотивів у ставленні до роботи в органах внутрішніх справ.

Група організаційних факторів має неоднозначний вплив на прийняття рішення. 68% опитаних співробітників Московського і 54% Держинського районних відділів м.Харкова відмітили позитивний характер стосунків у відділі, в якому вони працюють. У той же час співробітники не задоволені ставленням до них з боку адміністрації. З цієї причини 11,5% опитаних висловили бажання перейти на службу в інший район.

Однак найбільший вплив на прийняття рішення співробітників залишити службу в міліції має група соціальних факторів. На думку опитаних, серед факторів, які зовсім не спонукають до виконання оперативно-службових обов'язків, є пільги (0,42), пенсійне забезпечення (0,33), можливість одержати житло, ставлення оточуючих до міліції (0,45) тощо.

Дані опитування співпадають із даними соціальної статистики по вказаних районних відділах. Біля 90% співробітників мають спеціальну (вищу і середню спеціальну) освіту. 44% - це молоді люди віком до 30 років. Зрозуміло, що молоді люди йдуть працювати в міліцію, розраховуючи на одержання пільг, у тому числі на вирішення питань житла.

Однак проблема житла є сьогодні найбільш гострою: черга на одержання житла складає 14% до кількості особового складу РВВС.

Не налагоджене належним чином оздоровлення співробітників міліції та членів їх сімей. У середньому за рік проходять лікування в са-

наторіях або оздоровлення у будинках відпочинку 1,2% від особового складу, хоч потребують у ньому за визначенням лікарів - 6,2%. Пройшли оздоровлення в піонерських таборах у 1993 р. 1,5% дітей співробітників Дзержинського і 7,6% дітей співробітників Московського РВВС.

Особливої уваги потребують такі групи співробітників, як воїни-інтернаціоналісти, учасники ліквідації наслідків на ЧАЕС, учасники Великої Вітчизняної війни, інваліди, ветерани міліції.

Командно-начальницький апарат РВВС, перевантажений питаннями оперативно-службової діяльності, не в змозі системно, комплексно вирішувати соціальні питання своїх співробітників. Слабо при їх вирішенні використовуються можливості територіальних органів влади і управління, різних фондів, громадських організацій, патронажних служб.

У районних відділах відсутня матеріальна база для організації дозвілля співробітників та членів її сімей. Відсутність клубу, бібліотеки, музею або кімнати історії РВВС практично виключає можливість формування кращих традицій колективу.

Все це разом формує у певної частини співробітників міліції стан невпевненості у своїй необхідності для роботи в органах внутрішніх справ, стан незадоволення.

Для вирішення соціальних питань співробітників правоохоронних органів у багатьох країнах функціонують соціальні служби по роботі із персоналом. Ці організації не займаються розподілом житла, не визначають і не розподіляють пільги, не організовують дозвілля співробітників тощо. До їх обов'язків входить аналіз і прогнозування соціальних потреб співробітників, орієнтація відповідних служб на необхідність створення певної бази для їх задоволення, інформування і координація керівників усіх підрозділів, що мають відношення до роботи з персоналом, про необхідність внесення коректив у їх роботу з кадрами, організація безперервного навчання і перенавчання кадрів у відповідності зі зміною обставин тощо.

Створені ж відділи з виховної та соціально-психологічної роботи в складі кадрової служби не охоплюють основних соціальних проблем ОВС. В обов'язки відділів входить проведення виховної роботи з особовим складом. Це адаптаційна робота з молодими співробітниками, організація культурно-масової роботи та робота з пільговим контингентом.

Досить співставити функції соціальних служб поліції із завданнями, що стоять перед відділами з виховної та соціально-психологічної

роботи, щоб побачити, що це різні за своїм змістом і характером діяльності організації. Може, ті проблеми, які вирішують служби по роботі з персоналом поліції, для нас менш актуальні, і, отже, немає необхідності у створенні спеціальних органів для їх вирішення? Навпаки. Деякі з них мають для роботи нашої міліції більш гострий характер. Наведемо для переконання один приклад. Президент України Л.Кучма, виступаючи перед учасниками Координаційного Комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, підкреслив, що злочинні групи, що діють у сфері економіки, цілеспрямовано готують свої кадри через систему навчальних закладів як в Україні, так і за кордоном. У зв'язку з цим сьогодні особливої актуальності набуває питання аналізу соціального складу слухачів навчальних закладів у системі МВС не для того, щоб впроваджувати будь-які репресивні заходи, а для того, щоб знати, які соціальні групи делегують своїх представників у систему правоохоронних органів, в які структури інтегруються випускники академії, університету, інститутів внутрішніх справ.

Для роботи органів внутрішніх справ гострою залишається проблема плинності кадрів. Не сприяє поліпшенню якості роботи відділів РВ і завищена самооцінка спеціалістами своїх професійних якостей. Практично не розпочато роботу з визначення ролі професійних, ділових і особистісних якостей у роботі конкретного типу співробітника міліції: слідчого, дільничного міліціонера, експерта тощо.

В умовах становлення правової держави зростає значимість міліціонера як сполучного ланцюжка між суспільством і державою. Від рівня потреб представників міліції в галузі освіти, науки, мистецтва, від ступеня розвиненості їх потреб у створенні домашнього вогнища, сім'ї, кола друзів, у здоровому способі життя, дотримання віковичних людських якостей - доброти, рівноваги, мудрості при вирішенні будь-яких справ буде залежати, як люди будуть судити про спроможність держави служити на благо своїх співвітчизників. Важливим кроком на шляху застосування досягнень соціологічної науки в практичній роботі правоохоронних органів стало відкриття 1994 р. з ініціативи керівництва Університету внутрішніх справ соціально-психологічного факультету, організація на його базі підготовки фахівців із соціальної роботи та практиків-психологів для роботи в органах внутрішніх справ. За рік функціонування факультету при кафедрі соціології відкрито ад'юнктуру і докторантуру, спеціалізовану вчену раду для захисту дисертацій з про-

блем соціальної філософії, соціальної структури, соціальних інститутів і соціальних відносин, розгортаються прикладні соціологічні дослідження.

Між соціальними науками та правом, правоохоронними органами існує давній історичний зв'язок. Соціологія і сьогодні служить фундаментальною основою підготовки фахівців з права, узагальнює досягнення і проблеми в галузі управління соціальними процесами в ОВС.

Сучасний досвід співробітництва соціологів і представників правоохоронних органів свідчить про відсутність механізму застосування потенціалу соціологічних дисциплін у роботі правоохоронних органів. Найважливішою структурою, здатною застосувати можливості соціології в роботі міліції, могли б стати відділи з виховної та соціально-психологічної роботи. Але для цього треба скоригувати їх завдання і функції.

Визначився основний об'єкт соціологічних досліджень у системі правоохоронних органів. Передусім це вивчення соціального середовища, в умовах якого формуються і функціонують органи внутрішніх справ; це наукове обґрунтування соціального статусу працівника ОВС у правовій державі і громадянському суспільстві; розробка ефективної системи підбору, розстановки та безперервного навчання кадрів; це розробка і впровадження соціального моніторингу "безперервна соціалізація працівника ОВС" тощо.

Надійшла до редколегії 25.09.95 р.

*О.М. Ключев,
О.Е. Судakov*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ І СТИМУЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ СПІВРОБІТНИКІВ І ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

Питання результативності і адекватного стимулювання актуальні для будь-якого виду творчої діяльності. В організації оперативно-розшукової діяльності, яка проводиться оперативними апаратами органів внутрішніх справ і, зокрема, карним розшуком, комплексного вирішення вказана проблема не одержала. У літературі правового характеру достатньо повно висвітлено управління оперативно-тактичним рівнем ОРД, а управлінню організаційним рівнем (питанням оцінки результативності і оплати праці) приділяється недостатньо уваги [1,2,3,4]. Тому здається актуальним і своєчасним дослідження додаткових до уже